

Nərgiz Səlimova
ADU

LEKSİKOLOJİ MƏNANIN KOMMUNİKATİV VƏ İNFORMATİV FUNKSİYASINA DAİR

Açar sözlər: mətn, replika, leksikoloji məna, informativ funksiya, kommunikativ funksiya

Keywords: text, cue, lexicological meaning, informational function, communicative function

Ключевые слова: текст, реплика, лексикологическое значение, информационная функция, коммуникативная функция

Ünsiyyət şəraitindən, ünsiyyət iştirakçılarının məqsədindən, ünsiyyət zamanı ötürülən informasiyanın məzmunundan asılı olaraq leksikoloji məna iki formada, xarici və daxili nitq formasında yarana və ötürülə bilər. Xarici nitq isə öz növ-bəsinə şifahi və yazılı formada mövcud olur. Bu məqalədə biz daha çox leksikoloji mənanın ötürülməsinin şifahi formasına diqqət yetirəcəyik.

İki və ya bir neçə şəxsin bilavasitə ünsiyyət prosesi zamanı yaranan mənanın kommunikativ funksiyası ünsiyyət prosesinin başlıca funksiyalarından biri kimi qiymətləndirilir. Kommunikativ akt bir qayda olaraq ən azı iki şəxs arasında baş verir. Həmin şəxslər linqvistik ədəbiyyatda “partnyor”, “müsahib”, “danışan”, “dinləyən”, “dialog iştirakçısı”, psixoloji ədəbiyyatda isə daha çox “kommunikator” (informasiya verən), və “resipient” (informasiyanı qəbul edən) terminləri kimi adlandırılmışdır.

Məsələn:

A: I like living here.

B: I agree. Pasadena is a nice city.

A: It's not too big.

B: And it's not too small.

A: It has great weather all year long.

B: It has the Rose Parade.

A: It has beautiful houses.

B: It has wonderful restaurants.

A: It has great schools.

B: It's close to the mountains.

A: The people are friendly.

B: I'm not ever going to leave.

Bu dialog iki şəhər sakini arasında baş verən ünsiyyət prosesidir və onlardan biri danışan, digəri isə dinləyən, başqa sözlə “kommunikator” və “resipient” rolunda çıxış edirlər.

Ünsiyyət zamanı onların mövqeyi dəyişə bilər, yəni resipient kommunikator kimi, kommunikator isə resipient kimi çıxış edə bilər. Onların arasında ümumi informasiya məkanı yaranır. Bu zaman informasiya nəinki verilir, həm də o, ünsiyyət prosesində formalaşır, dəqiqləşir, inkişaf edir. Ünsiyyət prosesində iştirak

edənlər bir-birinə təsir göstərir və onların fikirləri qarşılıqlı surətdə bir-biri ilə bağlı olur. Və bu zaman mənanın formalaşması dinləyənin və danışanın fikirlərindən, məqsədindən və mövzuya münasibətlərini bildirmə üsullarından asılı olur. Ona görə də, real ünsiyyət zamanı yaranan nitqin mövzusunun əvvəlcədən planlaşdırmaq olmur. Bu o deməkdir ki, ünsiyyət prosesi hər iki müsahibin fəallığı şəklində baş verir. İnformasiya mübadiləsi onların bir-birinə münasibəti ilə şərtlənir, yəni danışan informasiya verərkən özünün məqsədini və ya motivlərini nəzərə almaqla yanaşı, həm də dinləyənin məqsədini, motivlərini nəzərə almalıdır. Hər iki müsahib üçün informasiyanın əhəmiyyəti mühümdür, çünki onlar bu informasiya əsasında ümumi nəticə çıxarırlar.

Məsələn:

A: I'm bored.

B: What's on TV?

A: Nothing.

B: There must be something on TV!

A: Nothing that's interesting.

B: What about that new game show?

A: Which one?

B: Deal or No Deal.

A: Tell me you're joking.

B: I love that show!

A: I watched it once. That was enough.

B: It's on right now. Let's watch it together.

Bu dialoqda informasiya verən, yəni televiziya verilişi haqqında məlumat verən dost informasiya alanın veriliş haqqında heç bir məlumat olmadığını nəzərə alaraq sonda belə bir nəticəyə gəlir ki, özü ona kömək etsin və birlikdə seyr etsinlər.

V.V.Vinoqradozun fikrinə görə, leksikoloji mənanın formalaşması və ötürülməsi iki dil daşıyıcısının müəyyən situativ şərtlər əsasında iştirak etdikləri rollar üzrə oyunun «transkripsiyasıdır» [4, s.165]. O, təbii diskussiyanın xarakterik əlamətlərini özündə əks etdirir.

N.Aşer isə ünsiyyət prosesinə linqvistik nöqtəyi – nəzərdən yanaşaraq onu linqvistik vahid adlandırır və onu sintaktik və semantik cəhətdən bir-birilə qarşılıqlı surətdə bağlı olan replikaların, ifadələrin ahəngi, birliyi kimi şərh edir [5, s. 39]. Leksikoloji mənanın kommunikativ funksiyasını yerinə yetirə bilməsi üçün sual-cavab forması əsas rol oynayır və onun tərəflərini replika təşkil edir. Dilçilikdə replika dedikdə ünsiyyət prosesinin əsas struktur vahidi nəzərdə tutulur.

Məsələn:

A: My laptop is so slow.

B: Buy a new one.

A: I would if I had the money.

B: Why is it so slow?

A: That's a good question.

B: Did you take it to a computer shop?

A: I would if I had the money.

B: Well, I guess you have to live with it.

A: Sometimes I want to throw it out the window.

B: You don't want to do that.

A: Why not?

B: You might hit someone in the head.

Və ya:

A: What's for dinner?

B: I'm not sure.

C: How about a pizza?

B: You had pizza for lunch.

C: But I love pizza.

B: Everybody loves pizza.

A: So why can't I have pizza for dinner?

B: Because you need variety.

C: What's variety?

B: Different things not the same thing all the time.

A: You mean, like a pepperoni pizza instead of a cheese pizza?

B: No, I mean a salad instead of a pizza.

Birinci dialoqda 2 nəfər, ikinci dialoqda isə üç nəfər iştirak edir və onların hər birinin nitqi öz-özlüyündə replikadır.

Replikaların qısalığı və qrammatik cəhətdən bütöv olmaması ünsiyyətin dinamikliyini daha da artırır və onu canlı danışiq dilinə yaxınlaşdırır.

Məsələn:

-Sunday time; - When; - Sorry, Birthday; - Super!; - Prima!; - Good; - Okay.

Replikanın hər biri ünsiyyət prosesində iştirak edənlərin xarakterinin açılmasına kömək göstərir.

Ünsiyyət prosesinin nüvəsini təşkil edən replika cümlələri müxtəlif olur. Məsələn: sual-replika cümlə, məlumatverici replika cümlə, hiss – həyəcan bildirən replika cümlə və s. ünsiyyət zamanı bunlar bir-biri ilə bağlı olur və biri digərini tamamlayır. Məsələn:

- *Who is this?* (sual replika)

- *This is my best friend. She is a teacher and works at school.* (məlumatverici replika).

Və ya:

- *What did you do?* (sual replika).

- *I turned up the volume.* (cavab replika).

Və ya:

A: *You're very lucky.*

B: *Why do you say that?* (sual)

A: *You speak two languages.* (cavab)

B: *Well, my English isn't perfect.* (məlumatverici)

A: *No one speaks perfect English.*

B: *Maybe I will be the first!* (məlumatverici)

A: *I've been thinking about learning Spanish.* (məlumatverici)

B: *Spanish is easy. I'll be happy to teach you.* (məlumatverici)

A: How long will it take me to learn? (*sual*)

B: I think it will only take you a year or two. (*cavab*)

A: How soon can we begin? (*sual*)

B: Ahora! That means right now. (*hiss-həyəcan*)

Bəzi ədəbiyyatlarda mətnlərin və replikaların bölgüsü aparılarkən onlar çox vaxt eyniləşdirilmişdir.

Bu məsələyə münasibət bildirmək üçün müəyyən bir dialoqdan misal olaraq götürülmüş aşağıdakı replikalara nəzər salaq:

B: Not yet.

B: But, mom!

B: But the show will be over.

B: Please?

B: I hate the rules! I can't wait till I grow up.

Aşağıdakı dialoqdan misal olaraq götürülmüş bu replikalar göründüyü kimi heç bir informasiya vermir. Lakin onlar digər replikalarla əlaqəli formada informasiya baxımından tam, dolğun bir dialoji vahid kimi meydana çıxır:

A: Have you done your homework?

B: Not yet.

A: Then why are you watching TV?

B: This is my favorite show.

A: Go do your homework.

B: But, mom!

A: You can watch TV after you do your homework.

B: But the show will be over.

A: There will be another show next week.

B: Please?

A: You know the rules.

B: I hate the rules! I can't wait till I grow up.

Aparılan linqvistik təhlildən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, mətn və replikanı eyni səviyyəyə qoyaraq eyniləşdirmək mümkün deyil. Çünki replika mətnin elementi, onun tərkib hissəsidir. Bu və ya digər replika ayrıca, təcrid olunmuş şəkildə mətn yarada bilməz. O, ya digər replikalarla, ya da nidalar, mimika və jestlərlə əlaqəli şəkildə mətn formasında çıxış edə bilər.

Ədəbiyyat

1. F.Y.Veysəlli. Diskurs təhlilinə giriş. Bakı, "Təhsil" NPM, 2010.
2. A.Y.Məmmədov, M.Y.Məmmədov. Diskurs təhlilinin koqnitiv perspektivləri. Bakı, Çəşoğlu, 2010.
3. Ə.Ə.Abdullayev. Aktual üzvlənmə, mətn və diskurs. Bakı, "Zərdabi LTD" MMC, 2011.
4. Виноградов В.В. Основные типы лексических значений слова, Избранные труды. Лексикология и лексикография. М., 1977, с. 162-189
5. Ascher N., Lascarides A. (1994) Intentions and Information in Discourse// Proceedings of 32nd Meeting for Computational linguistics Ed. by J. Pustejovsky Cruces, New Mexico, p. 34-41

6. Baker P., Gabrielatos C., Khosravini M., Kryzanowski M., Mcenery T., Pelinka A., Wodak R. (2002) `Dreck am Stecken`. Politik der Ausgrenzung. Vienna: Czermín
7. Chafe W. (1987) Cognitive constraints on information flow // Coherence and Grounding in Discourse / Russel S. Tomlin (ed.) Amsterdam: Benjamin's, p. 22-51
8. Chafe W. (1994) Discourse, Consciousness and Time: the flow and displacement of conscious experience in speaking and writing, Chicago: Chicago University Press

Summary

On the information and communicative functions of lexicological meaning

The article explores the problems of information and communicative functions of lexicological meaning.

Here it is noted that, information function, which consists in that language, serves as a learning tool, collecting and registration of all that knowledge which is accumulated by people in the course of their conscious activity. Transfer and storage of all this informational action, studying of this wealth are carried out by means of oral and mainly written texts, i.e. through the speech, speech activity.

At all communicative functions this is very famous presently, because in its realization, each person, the member of society participates in communication, a talk, dialogues, polemic, and creates this society as society: without communication, communication society couldn't exist. According to a hypothesis, language arose in the childhood of the world from the imperative need of communication.

Резюме

Об информационных и коммуникативных функциях лексикологического значения

В этой статье говорится об информационных и коммуникативных функциях лексикологического значения. Здесь отмечается что, функция информационная, состоит в том, что язык служит средством познания, сбора и оформления всех тех знаний, которые накоплены людьми в процессе их сознательной деятельности. Передача и хранение всей этой информации, изучение этого богатства осуществляются посредством устных и преимущественно письменных текстов, т.е. через речь, речевую деятельность.

У всех на слуху в наше время коммуникативная функция, ибо в ее реализации, в общении, разговорах, диалогах, полемике участвует каждый человек, член общества, она, в сущности, создает это общество как социум: без коммуникации, общения общество не могло бы существовать. Согласно гипотезе, сам язык возник на заре человечества из настоятельной необходимости общения.

Rəyçi: fil.f.d., dos. A. Cəfərov
ADU-nun İngilis dilinin leksikologiyası kafedrasının
28.03.2017-ci il tarixli iclasının
07 sayılı protokolundan çıxarış.

Daxil olma tarixi: 05.04.2017